

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Volume/Cilt 9, Number/Sayı 2, (2020)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 11.05.2020 | Kabul Tarihi: 05.12.2020

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN FRANSIZ *ELAN* GEMİSİ

Fikret ÇİFTÇİ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
fikret.ciftci@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5935-4426>

Atıf / Citation: Çiftçi, F. (2020). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'ye Sığınan Fransız Elan Gemisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 9(2), 510-523.

Öz

İkinci Dünya Savaşı başında Almanya karşında yenilen Fransa mütareke imzaladı. Mütarekeden sonra donanmanın bir kısmı İngiltere'ye teslim oldu, bir kısmı batırıldı ve bir kısmı da Vichy Hükümeti kontrolünde kaldı. İngiltere ve Özgür Fransa'nın, Vichy kontrolündeki Suriye'yi ele geçirmek amacıyla harekât başlatmaları üzerine Beyrut'ta bulunan Fransız donanmasına ait on bir gemiden oluşan bir filotilla, İngilizlerin eline geçmemek için Temmuz 1941'de Türkiye'ye sığındı. Türkiye, teslim olan gemi ve personeli enterne etti ve söz konusu gemileri 1943 yılında Elan hariç satın aldı. Satışı yapılan gemi personeli ülkelerine gönderilirken, Elan gemisi ve personelinin enterne durumu İstanbul'da devam etti. Türkiye'de buldukları süre içerisinde gemi ve personelinin ihtiyaçları Türk Donanması tarafından karşılandı. Türkiye, söz konusu gemiyi, 24 Ekim 1944'de Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini tanıdıktan sonra serbest bıraktı.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Elan Gemisi, Vichy Hükümeti, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, Fransız Donanması.

FRENCH SHIP *ELAN* WHICH TOOK REFUGE TO TURKEY IN THE WORLD WAR II YEARS

Abstract

At the beginning of World War II, France defeated by Germany signed a truce. After that, one part of the French navy surrendered to England, some ships sunk and some ships remained under the control of the Vichy Government. When Britain and Free France launched an operation to conquer Syria under Vichy control, French navy flotilla consisted of 11 ships in Beirut took refuge in Turkey in July, 1941 in order to avoid to pass into the hands of the British. Turkey interned the ships and personnel which were surrendered and bought those ships except Elan boat, in 1943. While the ships' personnel were dispatched to their countries, the internment of the ship Elan went on and its personnel stayed in Istanbul. The needs of the ship and its personnel, during their stay in Turkey, were provided by Turkish Navy. Turkey released that ship, after recognizing the Provisional Government of the French Republic on 24 October 1944.

Keywords: World War II, Elan Chandelier, Vichy Government, Provisional Government of the French Republic, French Navy.

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı başında İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak Antlaşması imzalayan Türkiye, Müttefikler safında yer aldı. Savaşın başında yenilen Fransa, Almanya ile mütareke imzaladı ve Mihver yanlısı bir siyaset izledi. Söz konusu dönemde düşük seviyede seyreden Türk Fransız ilişkileri açısından en önemli konulardan biri de Türkiye'ye sığınan Fransız gemileri ve bu gemilerden biri olan "Elan"dır.

Fransız Hükûmeti, 1936 yılında on yıl önce İngilizlerin Irak'a tanıdıkları müttefiklik sisteminden esinlenerek doğudaki ülkelere Fransa'nın müttefiki olarak bağımsızlık vermeyi planladı (Massigli, 1964: 45) ve Suriye ile bir "Dostluk ve İttifak Antlaşması" paraf etti. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık tanımayı öngörmesi, Türk-Fransız ilişkilerinin bozulmasına neden oldu (Ada, 2005: 108-109). Ancak söz konusu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan Alman ve İtalyan tehdidi, Fransa'yı Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye sevk etti. Fransa, muhtemel bir savaşta, Suriye dolayısıyla komşu olduğu Türkiye'yi yanında görmek veya en azından tarafsız kalmasını sağlamak amacıyla Türkiye'ye bir antlaşma yapmayı teklif etti. Türkiye, söz konusu teklifi, Hatay meselesinin kesin çözümü ve İngiltere'nin de katılması koşuluyla kabul etti (Soysal, 1982: 370-373). İngiltere, teklife önce olumsuz yaklaştı; ancak, Avrupa'daki gelişmeler üzerine kabul etti ve ittifaka götüreceği görüşmelere Fransa olmadan başlandı. Fransa, Türkiye ile Hatay meselesini çözdükten sonra görüşmelere katıldı ve 19 Ekim 1939'da Üçlü İttifak Antlaşması imzalandı (Atabey, 2014: 100-101). Böylece Türkiye, savaş başladıktan sonra Müttefikler safında yer aldı.

Alman ordularının 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgale başlaması üzerine Polonya'ya garanti veren Fransa ve İngiltere, Almanya'ya savaş ilan ettiler ancak askeri açıdan hazır olmamaları nedeniyle duruma müdahale edemediler (Armaoğlu, 1989: 361-367). Doğu harekâtından sonra kuzeyi de kontrol altına alan Almanya, savaşın başlamasından yaklaşık sekiz ay sonra Batı Avrupa'ya saldırdı.

Savaş başlamadan önce Almanya'nın savaş gücünü doğru değerlendiremeyen ve tesis ettiği Maginot Hattı'na gereğinden fazla güvenen Fransız ordusu, Almanya'nın taarruzları karşısında varlık gösteremedi. İngiltere ve ABD'den istenen yardım da gelmeyince, Fransız Hükûmet üyeleri arasında Almanya ile mütareke yapma eğilimi ortaya çıktı. Fransa, Almanya'dan ateşkes koşullarını öğrenmek istediğini müttefiki İngiltere'ye bildirdi (Gaulle, 1951: 57-67). İngiltere, donanmanın Almanların eline geçmemesi koşuluyla, Fransa'nın görüşmelere başlayabileceğini bildirdi ve donanmanın İngiliz limanlarına hareket etmesini istedi. Ancak Fransa 22 Haziran 1940'ta ateşkes

imzaladığında donanmasını Alman etki sahası dışına çıkarmak için herhangi bir girişimde bulunmadı. İmzalanan mütarekenin sekizinci maddesi gereği donanma; Fransız sömürgelerinin korunması için ayrılacak gemiler hariç, belirlenecek limanlarda toplanacak, silahsızlandırılarak Alman ve İtalyan denetimi altında bulundurulacak ve Almanya bu gemileri savaşta kullanmayacaktı (Erkin, 2010: 468). Ancak, Almanya'ya güvenmeyen İngiltere, Fransız Donanmasının Mihver'in eline geçmesine engel olmak için teslim olan gemileri kontrol altına aldı, teslim olmayanları batırmak için harekât başlattı (Churchill, 2005: 390-394). Böylece, Fransa donanmasının bir kısmı İngiltere tarafından batırıldı, bir kısmı Özgür Fransa Hareketine katıldı, bir kısmı müttefiklere ve Mihver'e katılmayarak mürettebat tarafından batırıldı ve geriye kalanlar da Türkiye dahil çeşitli ülkelere sığındı.

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sırasında Beyrut'tan kaçarak Türkiye'ye sığınan gemilerin satın alınması, satış harici tutulan Elan'ın enterne süreci, yapılan harcamalar ve Fransa'nın söz konusu geminin serbest bırakılması için verdiği mücadele incelenmiştir. Ayrıca, cephelerdeki durumun Türk-Fransız ilişkilerinin gelişimine ve dolayısıyla enterne durumu devam eden Elan gemisinin serbest bırakılmasına etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Başbakanlık Devlet Arşivleri belgelerinin yanında Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi belgeleri kullanılmıştır.

2. Fransız Gemilerinin Türkiye'ye Sığınması

Fransa, Almanya ile ateşkes imzaladıktan sonra Suriye, Mihver yanlısı Vichy Hükûmetinin kontrolüne girmişti. Söz konusu Hükûmet, Suriye'de bulunan havaalanlarını Alman uçaklarının kullanılmasına müsaade etmekteydi. İngiltere, Suriye'deki havaalanlarının Alman uçakları tarafından kullanılmasını önlemek amacıyla Özgür Fransa Hareketi ile birlikte, 8 Haziran 1941'de bir harekât başlattı (Önder, 2010: 146). Harekâtla birlikte panik yaşayan Suriye halkı, Türkiye sınırına akın etti. Aynı zamanda Beyrut'ta demirli bulunan Fransız Donanmasına ait on bir yardımcı ve hizmet gemisinden oluşan bir filotilla da kaçarak 10 Temmuz 1941'de İskenderun Limanı'na geldi ve Türkiye'ye iltica etti (Hergüner, 2011: 281). Devletler Hukuku Kuralları uygulanan gemiler, silahsızlandırıldı ve mürettebatı enterne edildi.

İskenderun Limanı'na sığınan gemilerden donanma ikmal gemisi Adur (sığınan gemilerin en büyüğü: tahminen 15.000 tonilatoluk) ve Elan Avizosu¹ dışındakiler römorkör, kurtarma gemisi ve balıkçı gemisinden mayın tarama karakol gemisine dönüştürülmüş gemiler idi. İltica eden Fransız gemileri bakımsız, personeli ise perişan durumdaydı (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1999: 184). Fransız gemileri, emniyet altına alınması amacıyla Ağustos-Ekim 1941 ayları arasında iki katile halinde Marmara Denizi'nde bulunan Erdek Limanı'na nakledildiler (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 08.09.1941: 301000 64 428 5; BCA, 06.10.1941: 301000 55 366 36; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1999, 184-186;). Gemiler Erdek'te tutulurken personel Isparta'da bulunan kamplara gönderildi (BCA, 03.09.1943: 301000 245 656 13).

¹ Avizo: Haberleşme işlerinde kullanılan çok hızlı bir vapur (Ansiklopedik Sözlük Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, 1967: 171).

3. Sığınan Gemi ve Personellerinin Masraflarının Karşılanması ve Gemilerin Satın Alınması

Türkiye, kendisine sığınan yabancı ordu mensuplarına yapılacak harcamaları düzenleyen kanunu 11 Ağustos 1941 tarihinde kabul etti. Muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiye'ye iltica edenler hakkındaki 4104 sayılı kanunun 1'inci Maddesinde;² Türkiye'ye iltica eden muharip yabancı ordu mensuplarının masraflarının Türk Hükûmetince karşılanacağı hükmü yer almaktaydı. Aynı Kanunun 4. Maddesi³ ise Türk Hükûmetine, enterne edilen askerlerin mensup olduğu hükûmetler ile bunların bakımları ile ilgili antlaşma yapma ve iltica eden ordu mensuplarının ülkesi ile antlaşma bulunmaması durumunda ise yapılan masrafları tespit etme yetkisini Türk Hükûmetine vermektedir.

Fransız gemileri Türkiye'ye sığındıktan sonra Türk Dışişleri Bakanlığı, 17 Eylül 1941 tarihinde Fransa'nın Ankara Büyükelçiliğine bu kapsamda bir antlaşmanın yapılması hususunda hükûmetinin tutumunu sordu. Fransız Büyükelçiliği, teklife hükûmetinin oluru alarak olumlu cevap verdi. Türk Dışişlerince bir cevap verilmemesi üzerine Fransız Büyükelçiliği konuyu bir defa daha Türk Hükûmetine hatırlattı ve ondan sonra ısrarcı olmadı (Ministere Des Affaires Etrangeres[MAE]/Archives Diplomatiques (AD), 29.03.1943: 93-95). Böylece, Türkiye ile Fransa arasında Türkiye'ye sığınan askerlerin harcamalarına yönelik bir antlaşma imzalanmadı ve II. Dünya Savaşı süresince Türkiye'ye sığınan Fransız askeri personelinin⁴ masrafları Hükûmetçe belirlenen tarifeye göre Türk Donanması tarafından karşılandı (MAE/AD, 27.10.1944: 76).

Vichy Hükûmetinin Ankara Büyükelçisi, bir antlaşma yapılması konusunda ısrarcı olmasa da Türkiye tarafından yapılan harcamaların oluşturduğu borcu ortaya koymak ve bu hususta Fransız Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmek amacıyla Deniz Ataşesi Larosiere'e bir çalışma yaptırdı. Larosiere, hazırladığı çalışmada yaptığı hesaplamaların kabaca olduğunu, Türk hesap dökümleri ile farklılık arz edebileceğini, bugün olduğu kadar gelecekte de rakamlar üzerinde antlaşmanın zor olacağını ve ödemenin hemen yapılmasının çıkarları açısından uygun olmayacağını belirtti (MAE/AD, 29.03.1943: 93-95). Büyükelçilik, söz konusu çalışmayı Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirdi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Larosiere'in görüşlerini uygun buldu ve Türk Hükûmetinin,

² 4104 sayılı Kanunun 1'inci Maddesi: Yabancı memleketlerden Türkiye'ye iltica eden muharip yabancı ordu mensuplarının Türkiye topraklarına girdikleri tarihten itibaren iade olunacakları tarihe kadar nakil, iâşe, ilbas, iskân ve tedavi hususları Hükûmetçe temin olunur (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.08.1941: 5-7).

³ 4104 sayılı Kanunun 4.Maddesi: Enterne edilmiş subay ve askerî memurlarla erlerin iâşe ve ilbasları ve kendilerine yapılacak yardım hakkında mensup oldukları Hükûmetlerle mukavele akdine Hükûmet mezundur. Mukavele bulunmadığı takdirde bu hususta yapılacak masraflar ve naktî yardımlar Hükûmetçe takdir olunur ve bu masraflarla birinci maddenin istilzam ettiği sair masraflar hususî bir hesaba kaydedilmek suretile Millî Müdafaa vekâleti bütçesinin taallük ettiği tertiplerinden ödenir (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.08.1941: 5-7).

⁴ Türkiye'ye zorunlu iniş yapan havacı personel (1943 yılında serbest bırakıldılar), 5 Temmuz 1941 tarihinde Antalya körfezinde torpillenen ve 5 aylık enterneden sonra serbest bırakılan Saint- Didier buharlısı mürettebatı, Temmuz 1941'de Suriye'den Türkiye'ye sığınan ve Türkiye'ye satışı sonucunda Kasım 1943'te serbest bırakılan gemilerin mürettebatı ile bu gemiler ile birlikte Türkiye'ye iltica eden ancak Fransa tarafından satış harici tutulan Elan gemisi mürettebatıdır (MAE/AD, 27.10.1944: 75-76).

harcamaların bedelini talep etmediği takdirde konuyu gündeme getirmemesini Büyükelçilikten istedi. Fransız Dışişleri, oluşan borcu döviz karşılığı satılan gemilerin bedeli yerine Türkiye’de bloke edilmiş Fransa’ya ait Türk Lirası alacakları ile ödemeyi planlamaktaydı (MAE/AD, 30.07.1943: 99).

İtalya’nın savaşa girmesinden sonra gayri muharip durumunu muhafaza ettiğini ilan eden Türkiye (T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973: 10-12), savaşın tehlikesini çok yakından hissetmekteydi. Bu kapsamda, Deniz Kuvvetlerini güçlendirmek için Fransa’dan söz konusu gemileri satın almak istedi. Fransa, Elan hariç diğer gemileri satmayı kabul etti. Bunun üzerine Türkiye ile Fransa arasında, Türk limanlarında alıkonan Fransız gemilerini, Elan hariç, geri satın alınabilme hakkı ile satın alınmasına dair mukavele 26 Mayıs 1943 tarihinde imzalandı (BCA, 03.09.1943: 301000 245 656 13). Gemilerin satışı 18 milyon İsviçre Frangı bedelle ve paranın peşin olarak ödenmesi şartıyla gerçekleşti (MAE/AD, 31.12.1943: 428). Erdek Limanı’nda gözaltında tutulan Fransız gemileri, satış işlemi onaylandıktan sonra 13 Ekim 1943 tarihinde İstanbul Donanma Komutanlığına refakatle götürüldü. Satış harici tutulan Elan gemisi de İstanbul’a intikal ederek (BCA, 15.10.1943: 301000 62 421 21) enterne durumu Haliç’te devam etti. Türkiye, yapılan satış antlaşması gereği gözaltında bulunan Fransız denizci ve havacı mürettebatının tamamını serbest bıraktı (BCA, 03.09.1943: 301000 245 656 13).

4. Elan Gemisinin Durumu ve Yapılan Harcamalar

Türk limanlarında enterne durumda bulunan gemilerin satış mukavelesinin imzalandığı gün, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Gaston Bergery arasında, satış harici tutulan Elan gemisi hakkında tatbik edilecek hükümlerin belirlendiği bir “Şifahi Mukavele” imzalandı. İmzalanan mukaveleye göre; Fransız Hükûmeti gemi mürettebatı mevcudunu 76’dan 38’e indirilecekti. Söz konusu mürettebat, gerek geminin kendi personeli, gerek Türkiye’de tutulan diğer gemi mürettebatından ve gerekse Fransa’dan getirilecek personelden oluşturulabilecekti. Personel mevcudu, bakım için gerekli olan asgari seviyeye indirildiğinden, gemi İstanbul’da demirli kalacak ve mürettebatı bir kampa gönderilmeden muaf olarak gemide tutulacaktı. Türk Hükûmeti, şimdiye kadar yaptığı gibi, bundan sonra da geminin tamir edilebilmesi, iyi halde tutulması, personelin yiyecek, giyecek ve sair maddeleri elde edebilmesi için her türlü imkânı sağlayacaktı (BCA, 03.09.1943: 301000 245 656 13).

Türkiye, muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiye’ye iltica edenler hakkındaki kanuna ve Dışişleri Bakanı ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi arasında imzalanan Şifahi Mukaveleye uygun olarak Elan gemisinin ve personelinin ihtiyaçlarını karşıladı. Bu kapsamda Türk Donanması, Elan’ın komutanına, enterne edilen personelin geçimini sağlaması maksadıyla maaş ve tazminatları karşılığı nakit olarak Türk Hükûmeti tarafından belirlenen tarife üzerinden aylık belirli bir tutar⁵ ödedi. Ayrıca Elan mürettebatının, ekmek gibi bazı yiyeceklerini ve bazı durumda personelin sağlık giderlerini karşıladı. Türk Donanması, Fransız gemisinin bakımı için gerekli malzemeler ile su ve yakıtı temin etti, römork hizmeti, tamirat gibi birtakım hizmetleri sağladı.

⁵ Türkiye, aynı dönemde Antalya Körfezinde İngiliz uçakları tarafından batırılan Saint-Didier vapuru subaylarına 80 TL, diğer personele ise 20 TL aylık ödeme yaptı (MAE/AD, 20.03.194: 84).

Gemi komutanı, Türk Hükûmeti tarafından sağlanmayan yiyecek ve malzemeyi satın alma yoluyla karşılamak amacıyla Fransız Askeri Ataşesi vasıtasıyla, İstanbul'daki Fransız Başkonsolosluğundan aylık 4.500 Türk Lirası aldı. Gemi Komutanı bu parayı aynı zamanda, personele ödenen maaş ve tazminatları, Fransız donanmasınca belirlenen tarifede sağlamak için Türk Donanmasının yaptığı nakdi ödemeleri tamamlamak maksadıyla da kullandı (MAE/AD, 07.09.1944: 21-22).

Elan gemisine yapılan harcamalar iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, filotillanın enterne edildiği Temmuz 1941'den gemilerin Türkiye tarafından satın alındığı Kasım 1943 tarihine kadar olan dönemdir. Söz konusu dönemde Elan'ın ihtiyaçları, diğer gemilerle birlikte karşılandı. Fransa'nın Ankara Askeri Ataşesi, anılan dönemde Suriye'den gelerek Türkiye'ye sığınan gemi ve personeline yapılan harcamaları yaklaşık 970.000 TL olarak tespit etmiştir (MAE/AD, 27.10.1944: 77).

İkinci dönem ise; diğer gemilerin satış işleminin tamamlandığı tarihten Elan'ın Türkiye'den ayrıldığı tarihe kadar olan dönemdir. Söz konusu dönemde sadece Elan'ın ihtiyaçları karşılanmıştır. Gemi Komutanı Gardin, 1 Kasım 1943'ten 30 Kasım 1944 tarihine kadar Elan'a yapılan harcamaları 48.891,85 TL olarak hesaplamıştır. Gardin yaptığı hesaplamanın Deniz Üs Komutanlığı hesabıyla uyduğuna belirtmektedir. Kasım sonundan serbest kalmasına kadar geçen süredeki harcamaların miktarı belli olmasına rağmen fiyatları belli değildir (MAE/AD, 22.12.1944: 117).

5. Elan Gemisinin Serbest Bırakılması İçin Yapılan Girişimler

II. Dünya Savaşı'nda 1943 yılına gelindiğinde, cephelelerde durum Müttefikler lehine gelişme göstermeye başladı. Savaşın bu aşamasında Fransa Milli Kurtuluş Komitesi, Türkiye'ye temsilci göndermeye karar verdi. De Gaulle yönetiminin talebi Türkiye tarafından 1 Ağustos 1943'te kabul edildi ve M. De Saint Hardouin yarı resmi sıfatla Ankara'da göreve başladı. Paris'in Müttefikler tarafından 25 Ağustos 1944'te ele geçirilmesinden sonra Türk Hükûmeti söz konusu kişiyi resmi temsilci olarak tanıdı ve 8 Eylül 1944'de Fransa'ya ait diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini kendisine teslim etti. Fransız temsilci, gayrimenkulleri aldıktan bir gün sonra, Vichy Hükûmetinin eski Deniz Ataşesi Dz.Alb. Larosiere'in Elan Avizosu'nun idari durumu ve Türk Hükûmeti ile gemi komutanı tarafından yapılan harcamalar hakkında bilgi veren mektubunu aldı (MAE/AD, 03.10.1944: 19).

Deniz Ataşesi, 07 Eylül tarihli mektupta Fransız Temsilciye Elan gemisi ile ilgili mevcut uygulamanın devam ettirilmesini teklif etti ve İstanbul Başkonsolosluğu'nun harcamalarında Elan'ın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aylık yaklaşık 4.500 Türk Liralık bir miktar öngörmesini de talep etti (MAE/AD, 07.10.1944: 22). Fransız Temsilci, eski ataşe Albay Larosiere'in tavsiyesine uyarak, kendisinden önce ödendiği gibi, Eylül ayı sonunda İstanbul Başkonsolosluğunca, Elan Gemisinin komutanına, personelin ihtiyaçları için gerekli olan 4.500 TL ödenmesini sağladı (MAE/AD, 01.11.1944: 67).

M.de Saint Hardouin, resmi temsilci olarak tanındıktan sonra Elan'ın durumuyla yakından ilgilenmeye başladı. Temsilci ilk olarak 14 Eylül 1944'te Başbakan Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede, İstanbul'da enterne edilen geminin serbest bırakılmasını talep etti (MAE/AD, 15.09.1944: 08) ve

Başbakan'dan konunun inceleneceği sözünü aldı. Fransız Temsilci, Elan meselesini Türk dışişlerinin yüksek seviyeli memurlarına sık sık hatırlatarak onların da prensipte mutabakatlarını elde etti. Aynı zamanda M.Saint de Hardouin, enterne durumunda bulunan geminin serbest bırakılıp Türk Karasularından ayrılması gerektiğinde, hiçbir zorlukla karşılaşmadan yüzebilecek duruma gelmesi için girişimlerde de bulundu. Temsilcinin bu girişimleri sonucunda, Elan'ın komutanına, gemisini yüzmeye hazırlama müsaadesi verildi ve enterne edilmesi sırasında geminden sökülen bir kısım malzeme iade edildi (MAE/AD, 11.10.1944: 26).

6. Elan Gemisinin Serbest Kalması

Cephelerde Müttefiklerin kesin üstünlük sağladığı ve Almanya'nın mağlup olacağını ortaya çıktığı bir dönemde Türkiye, Müttefiklerin çağrısı üzerine 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ilişkilerini kesti (Deringil, 1994: 244). Müttefiklerin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmetine karşı tutumundaki ilerlemeye paralel olarak Türkiye'nin de anılan yönetime yönelik tutumunda olumlu gelişme meydana geldi ve bunun sonucu olarak Ekim 1944 ayında Elan'dan alınan tüm malzemeler iade edildi.

Müttefikler tarafından 23 Ekim 1944 tarihinde Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmetinin tanınması üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, 24 Ekim 1944'te Anadolu Ajansı'nda yayınladığı bir bildiriyle yeni Fransız Hükûmetini resmi olarak tanıdı (MAE/AD, 24.10.1944: 37). Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmetini tanıdığı 24 Ekim 1944 günü, İstanbul'da enterne durumunda bulunan Elan gemisini serbest bırakma kararı aldı. Bu kapsamda, Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, Fransız Temsilci Saint Hardouin'e; geminin ayrılma tarihinin Türk Dışişlerine bildirilmesi durumunda, Türk sularını terk etmesine müsaade edileceğini bildirdi (MAE/AD, 24.10.1944: 39).

Elan Gemisi, 23 Aralık 1944 tarihinde İstanbul Limanı'ndan ayrıldı ve Beyrut'taki Fransız donanmasına katıldı. Gemiye çok iyi bir durumda geri almaları üzerine gemi komutanı ve Fransa'nın Doğu'daki Donanma Komutanı, Ankara'daki Fransız Temsilcisine bir mektup göndererek bu konuda Türk yetkililerine samimi teşekkürlerinin iletmesini istediler. Söz konusu komutanlar, gönderdikleri mektupta, Fransız denizcilerin Türkiye'de karşılaştıkları yardım ve dostluk için teşekkür ve duygularını şu şekilde ifade ettiler.

Eğer Fransız Donanması Elan gemisini mükemmel şartlarda geri alabildiyse, bunun Fransız Deniz Kuvvetleri subaylarının çok sayıda ve mükemmel dosta sahip olduğu Türk Deniz Kuvvetlerinin geleneksel nezaketi sayesinde. Fransız Deniz Kuvvetleri bunu asla unutmayacaktır. Elan'ın subaylarının özellikle sıkıntılı bir dönem boyunca yaşadığı günler, Türk Donanması onların her türlü zorluktan sakinme endişesi sayesinde büyük oranda yumuşatıldı. Onlar, bunu unutmayacaklardır.

Fransız komutanlar, samimi dostluklarını gördükleri Türk subaylarının isimlerini de bildirerek söz konusu subaylara teşekkürlerinin iletmesini istediler (MAE/AD, 11.01.1945: 125-126).

Türkiye, savaş süresince Elan Gemisi personelinin dışında diğer tüm Fransız askeri personelinin de iyi şartlarda enterne sürecini geçirmelerini sağladı. Bunun üzerine Fransız Harp Esirleri Milli Birliği, 23 ve 24 Şubat 1946 tarihinde Paris'te yaptığı kongrede, Fransız Enterne Askerlerine Türk Halkı tarafından gösterilen maddi ve manevi yardımdan dolayı Türkiye'ye minnettarlık hislerini sunma kararı aldı ve bu kararı bir mektupla Türk Büyükelçiliğine bildirdi (BCA, 06.04.1946: 301000 245 656 15).

7. Sonuç

Hatay meselesi nedeniyle gerilen Türk-Fransız ilişkileri, söz konusu sorunun çözüme kavuşturulması ve Mihver tehdidine karşı Ekim 1939'da imzalanan Üçlü İttifak Anlaşması ile normale döndü. Haziran 1940'ta, Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra düşük seviyede seyreden iki ülke ilişkileri, Beyrut'tan kaçarak İskenderun'a sığınan filotilla nedeniyle az da olsa hareketlendi.

Fransız gemiler, Akdeniz'de üstün olan İngiliz donanması tarafından batırılma tehlikesi bulunması nedeniyle Türkiye'ye sığındılar. Ayrıca anılan gemiler, Fransa'ya gidecek durumda olmamaları nedeniyle Beyrut'a en yakın liman olan İskenderun'u seçmişlerdi. Yine söz konusu dönemde, Ankara'nın tarafsız olması ve savaşın başından beri tüm baskılara rağmen tarafsızlığını muhafaza etmiş olması da Türkiye'yi güvenilir bir liman yapmaktaydı.

Hitlerin tüm baskılarına rağmen İngiltere'ye savaş ilan etmeyen ve savaşa girmeyi düşünmeyen Mihver yanlısı Vichy Hükümeti'nin söz konusu gemilere ihtiyacı yoktu. Türkiye, kendisine sığınan gemileri satın alarak donanmasını güçlendirirken Fransa, gemileri elinden çıkararak enterne masraflarını azaltmanın yanında satışı yapılan gemi personelinin ülkelerine dönmesini sağlamış oldu. Buna rağmen Fransa, sığınan filotilla içindeki tek savaş gemisi olan Elan'ı satmadı ve savaş sonunda donanmasına katmak üzere Türkiye'de enterne kalmasına razı oldu.

Gemilerin Türkiye tarafından satın alınmasından sonra Ankara ile Mihver yanlısı Vichy Hükümeti arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişme göstermesi beklenirken tam aksine zayıflama meydana geldi. Çünkü söz konusu dönemde, savaştaki durum Müttefikler lehine gelişme göstermekteydi ve Türkiye, General de Gaulle'ün gönderdiği yarı resmi sıfattaki temsilcisini kabul ederek Hür Fransa Hareketiyle ilişki kurmaya başlamıştı. Ankara ile Vichy Yönetimi arasında gemi satışının iki ülke ilişkilerinin gelişmesine doğrudan bir etkisi olmasa da satış harici tutulan Elan ve personelinin enterne şartlarının yumuşatılmasına katkı sağladı.

Müttefiklerin cephedeki başarılarına paralel olarak Türkiye, Vichy Hükümetiyle ilişkilerini zayıflattı ve Eylül 1944'ten itibaren söz konusu yönetim ile ilişkilerini sonlandırarak de Gaulle Hükümeti'nin temsilcisini Fransa'nın tek temsilcisi olarak tanıdı. Türkiye, İngiltere'den ayrı düşmemek için söz konusu hükümeti tanımasa da Elan gemisinden alınan donanımları iade etti ve daha sonra geminin her an yüzmeye hazır hale gelmesi için gerekli hazırlıkları yapmasına müsaade etti. Ankara, 24 Ekim 1944'te, Müttefiklerden bir gün sonra Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini tanıdı ve savaş sonuna kadar muhafaza etmesi gereken Elan gemisini serbest bıraktı. Oysa Türkiye, henüz Mihver ülkelerine savaş ilan etmemiş ve Fransa'nın yenilmesinden sonra ilan ettiği gayri muhariplik durumunda değişiklik yapmamıştı. Böylece, Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği dikkate alındığında Türkiye, Elan gemisini en az 4 ay önce serbest bırakmış oldu.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı süresince katlandığı ekonomik zorluklara rağmen Fransız gemi ve personelinin ihtiyaçlarını karşıladı. Türkiye'nin Fransız enternelerine yönelik tutumu ve Elan gemisine sağladığı destek sayesinde, Fransız gemi personelinin zorlu bir süreci kolay geçirmelerini ve söz konusu geminin serbest kaldığında hiçbir zorluk çekmeden yüzerek Fransız Donanmasına katılmasını sağladı.

Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmetini tanınması ve Elan'ı serbest bırakmasından sonra iki ülke ilişkileri olumlu yönde gelişme gösterdi. Bu kapsamda Ankara, Türk siyasi hayatında önemli bir şahsiyet olan eski dışişleri bakanı Numan Menemencioğlu'nu Paris'e Büyükelçisi olarak göndererek, Fransa'ya verdiği önemi gösterdi. Buna karşın Fransa, Türkiye'deki temsilcini değiştirdi ve Gaston Maugra'yı Ankara Büyükelçisi sıfatıyla görevlendirdi.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). (08.09.1941). 301000, 64 428 5.
- BCA. (06.10.1941). 301000. 55 366 36.
- BCA. (03.09.1943). 301000. 245 656 13.
- BCA. (15.10.1943). 301000, 62 421 21.
- BCA. (06.04.1946). 30100-0, 245 656 15.
- Ministere Des Affaires Etrangères (MAE)/Archives Diplomatiques (AD) (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi). (29.03.1943). L 45, 1-2- 4, 93-95.
- MAE/AD. (27.10.1944). L 45, 1-2-4, 75-76.
- MAE/AD. (30.07.1943). L 45, 1-2-4, 99.
- MAE/AD. (31.12.1943). EV 1, 533, 428.
- MAE/AD. (07.09.1944). L 45, 1-2-4, 21-22.
- MAE/AD. (03.10.1944). L 45, 1-2-4, 19.
- MAE/AD. (07.10.1944). L 45, 1-2-4, 22.
- MAE/AD. (01.11.1944). L 45, 1-2-4, 67.
- MAE/AD. (15.09.1944). L 45, 1-2-4, 08.
- MAE/AD. (11.10.1944). L 45, 1-2-4, 26.
- MAE/AD. (24.10.1944). L 45, 1-2-4, 39.
- MAE/AD. (11.01.1945). L 45, 1-2-4, 125-126.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (11.08.1941). VI, 20.
- Ada, S. (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ansiklopedik Sözlük Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi* (2. bs.). (1967). Milliyet Yayın Limited Şirketi.
- Armaoğlu, F. (1989). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* (6. bs.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atabey, F. (2014). *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Churchill, S. W. (2005). *2. Dünya Savaşı Hatıraları-Fransa'nın Düşüşü 1940*. (M. A. Yalkın, Çev.). İstanbul: Örgün Yayınları.
- Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* (3. bs.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erkin, B. (2010). *Hatırat 1876-1958*, Ankara: TTK Basımevi.
- Gaulle, C. (1951). *Memoires de Geurre L'Appel 1940-1942*, Paris: Librairie Plon.

- Hergüner, M. (2011). *İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Massigli, R. (1964). *La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940*, Paris: Librairie Plon.
- Önder, Z. (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. (L. Uslu, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, İ. (1982). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı. *Belleten*, 182, 367-414.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. (1973). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1999). *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

EK-A : Elan Avizosu Hakkında Tatbik Edilecek Hükümlerin Belirlendiği Şifahi Mukavele.

---:---:---:---:---:---:---:---:---:---:---:---:---

Elca Türk limanlarında bulunan bazı gemilerin beyibilveza suretile satın alınması mütedair müvelânin mesiyete kazılması tarifiünden itibaren bu şarttan harig bircaklaş olan ELAN avizosu hakkında aşağıdaki hükümler tatbik edilecektir.

1.) Fransız Hükümeti işbu gazinin mürettebatına nizami mevcehan yarisından aşağıya yani 76 yorimo subaylar, donis subayları, gödikli erbag ve or olank üsoro azami 36 ye indirilecektir. Bu mürettebat gerek geminin hali hazır mürettebatı üzerinde, gerek bu zaman kadar Türkiye'de tutulan diğer gemiler mürettebatı üzerinde ve gerekse Fransa'dan gelen personeli üzerinde alınacaktır.

2.) Mürettebat, halihazır istihlami oylodığı aşgari haddo indirilgeçkinden, gani İstanbul'da donisli kılacak, mürettebatın hoyeti unuziyeci, bir kampa gönderilmek harig olank şartile, gemide tutulacaktır.

3.) Mürettebat, halihazır şartlar altında karaya isobilecekler ve Fransız mahkemelerine ittibag edoceği hastahazede tedavi edilebilecektir.

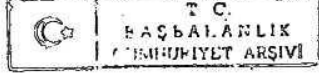
4.) Şifahi setep dolayısıyla yarda inde halinde, Türk Hükümeti inde edilon personelin Fransızdan gilecek aynı maktardaki personelle imnesine mücade oyluyacaktır.

.../

030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

EK-A : Elan Avizosu Hakkında Tatbik Edilecek Hükümlerin Belirlendiği Şifahi Mukavele (devamı).

- 2 -

5.) Türk Hükümeti, şimdiye kadar yaptığı gibi, işbu geniye tâmir edilebilmesi, iyi halde tutulması, yiyecek, giyecek ve sair maddeleri elde edebilmesi için bircünle vasıtaları temin eyleyecektir.

Ankara, 26 mayıs 1943

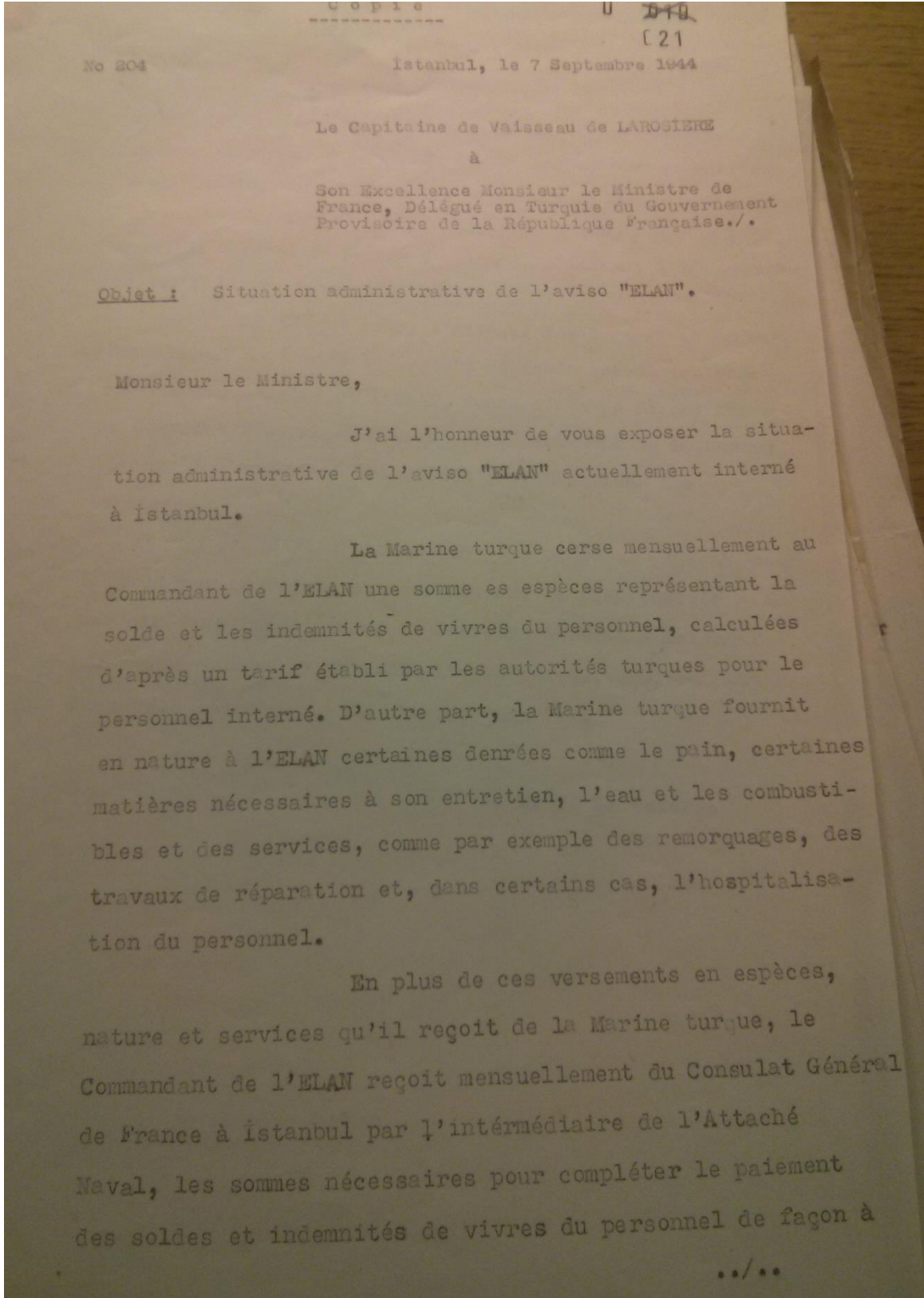
N.H.

G.B.

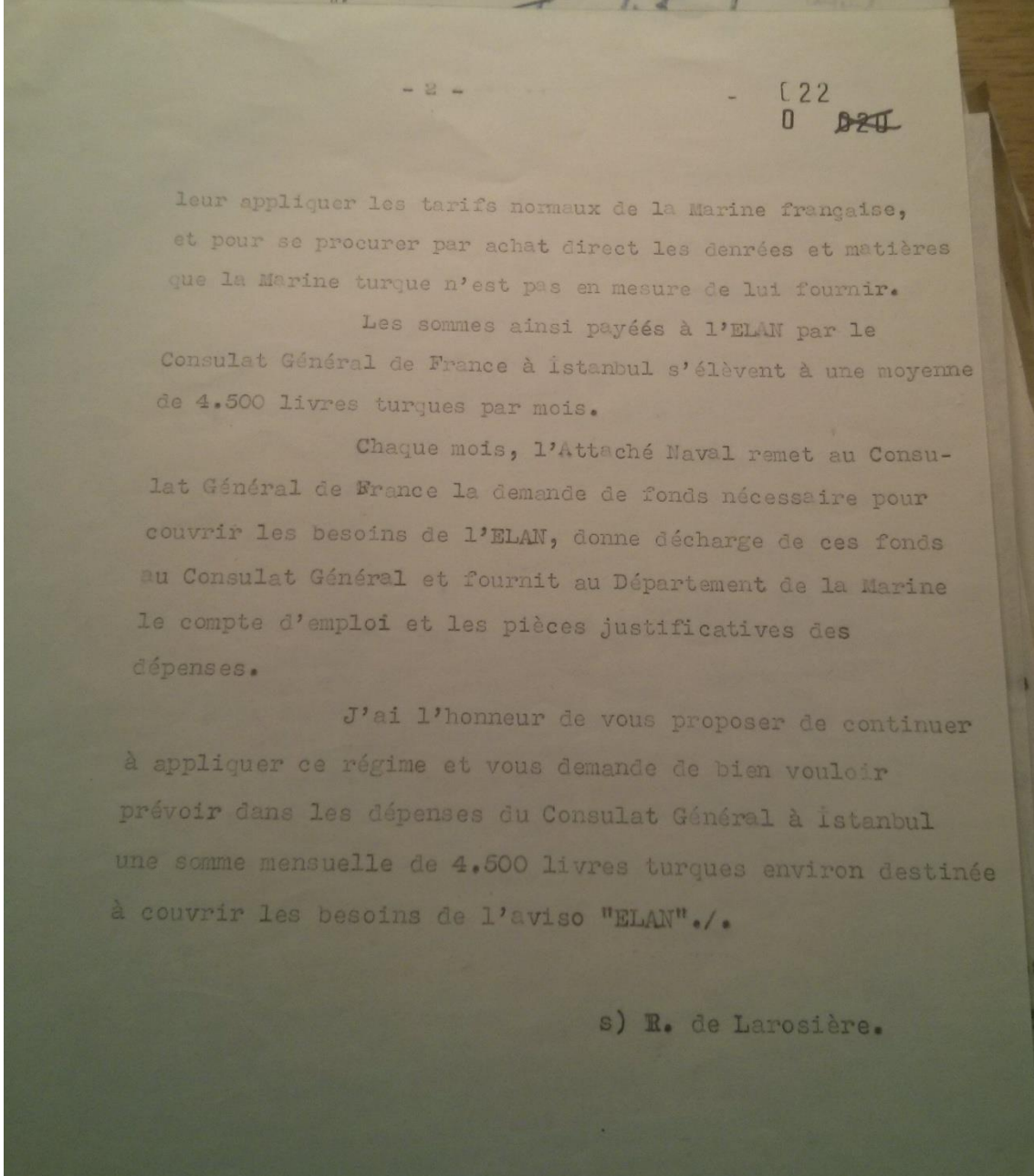
030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (03.09.1943). 301000 245 656 13.

EK B: Dz.Alb. Larosiere'in Elan Avizosu'nun İdari Durumunu Belirten Yazısı.

EK B: Dz.Alb. Larosiere'in Elan Avizosu'nun İdari Durumunu Belirten Yazısı (devamı).

Ministere Des Affaire Etrangeres/Archives Diplomatiques. (07.09.1944). L 45, 1-2-4, 21-22.